

УДК 327

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

КОЗЛОВА Т. Л.,
аспірантка Інституту світової
економіки і міжнародних відносин
Національної академії наук України

Стаття досліджує теоретико-методологічні основи трактування поняття «глобалізація». Визначаються етапи трансформаційних процесів світового господарства в контексті глобалізації. Проаналізовані закономірності та основні тенденції економічної глобалізації, визначені проблеми та перспективи сучасного суспільства в умовах глобальної геополітики.

Ключові слова: економічна глобалізація, глобалістична ідея, наукові концепції, історичні форми, моделі, етапи, цикли глобалізації, світове господарство, трансформаційні процеси, сучасні тенденції.

Одним із магістральних напрямів сучасної науки виступає дослідження процесів глобалізації. Сьогодні саме глобалізація є однією з найважливіших детермінант практично всіх сфер людської життєдіяльності. Глибоке переплетення взаємозалежності національних господарських комплексів, зростання їхньої відкритості, збільшення інтенсивності обміну капіталу, товарів, послуг, робочої сили, інформації призвели до корінних соціальних, політичних, економічних змін. Глобальні трансформації нині стають головною закономірністю розвитку світового господарства та початком формування нового планетарного суспільства.

Загальнонауковий інтерес до феномену глобалізації є безперечним. Проте, незважаючи на формування глобалістичного дискурсу, розробка даної проблематики залишається фрагментарною. Поглиблення процесів глобалізації ніхто не заперечує. Однак, визначення даного наукового поняття викликає велику складність серед науковців, політиків, широкого загалу. Тлумачення терміну «глобалізація» вперше зустрічається у виданні вебстерського словника 1961 року. Але популярність він набуває завдяки працям американського соці-

олога Р. Робертсона та японського дослідника К. Омае, який у 1999 році надрукував книгу «Світ без кордонів». Ці автори мали досить багато послідовників серед західних вчених, а саме: Дж. Стігліца, К. Поппера, Ф. Фукуяма, З. Бжезінського, А. Аппадурі, Е. Гідденса, Дж. Розенау, У. Бека, В. Колодко, К. Шварцмана, І. Уоллерстайна, Д. Модельські, У. Ганнерса, Е. Перро, Ф. Енгельгарда та ін. Кожна концепція, розроблена цими вченими, визначає власну модель глобалізації, створює її часові межі та використовує свою методологію аналізу.

Теоретико-методологічні проблеми глобалізації втілюються і у багаточисельних наукових розробках українських вчених. Серед науковців, чий доробок є безперечним для формування площини глобалістичного дискурсу та теорії дослідження глобальних змін у контексті загальних соціокультурних процесів, слід згадати таких вітчизняних вчених як Ю. Пахомова, О. Білоруса, І. Вітера, А. Філіпенко, Д. Лук'яненко, Ю. Павленка, М. Кармазіна, С. Соколенка, С. Шергіна, А. Гальчинського, М. Гончаренко, О. Зернецьку, Ю. Мацейко, В. Новицького. Е. Афоніна О. Богомоллова та інших науковців.

Метою статті є аналіз деяких теоретико-методологічних підходів щодо пояснення глобалізаційного дискурсу, вивчення окремих напрямів та шкіль формування глобалістичних концепцій, а також визначення сучасних аспектів та нових тенденцій процесів економічної глобалізації.

Нові моделі політичної, соціальної та інформаційно-економічної світогосподарської площини вимагали нового пояснення, появи нового дискурсу, котрий зміг би задовольнити потребу соціокультурних зрушень, що відбувались. Спочатку цей дискурс будувався та відзначався навколо поняття «світове», «міжнародне», «інтернаціоналізація». Але згодом ціла плеяда дослідників починає працювати з терміном «глобальне». У середині 1960 років В. Мур увів в обіг поняття «глобальна соціологія», а М. Маклюєн — термін «глобальне село». Лише згодом в середині 1980 років, коли Р. Робертсон ввів та почав популяризувати поняття «глобалізація», власне, і виникає дискурс глобалізації.

Глобалістична ідея має неабияку популярність, коріння якої сягають глибокої давнини і є невід'ємним атрибутом людської цивілізації, починаючи з часів формування міждержавного, міжконтинентального товарного обміну. Відомі дослідники процесів глобалізації Ю. Остерхаммель та Н. Петерсон¹ відносять початок глобалізації ще задовго до появи сучасної цивілізації, а середину 1970 років вони вважають початком «золотої ери» глобалізації.

Деякі англійські вчені виділяють такі історичні форми глобалізації: архаїчну, протоголобалізацію, модерну та постколоніальну глобалізацію². Найпростіша — *архаїчна форма* розвивалась у доін-

дустріальний період людської історії, де існували міжобщинний та міжплемінний обмін, міжнародна торгівля давніх цивілізацій. Розвиток так званої *протоголобалізації*, який охоплює період з 1600 по 1800 роки, вчені пов'язують з Великими географічними відкриттями, зародженням світового ринку, формуванням індустріальних форм економічного розвитку. Характерною ознакою даного періоду є посилення міжцивілізаційних, міжконтинентальних товарообмінів. Інші дослідники трактують «протоголобалізацію» як процес появи транснаціональних структур в період після Другої світової війни³. *Модерна глобалізація* (1800–1950 роки) характерна двома основними рисами: по-перше, це піднесення національних держав і, по-друге, це стрімке розширення індустріалізації, внаслідок якої сформувалась глобальний поділ праці. Індустріальна епоха продемонструвала високі темпи економічного розвитку, що спричинило глибоку диверсифікацію міжнародних економічних відносин. Зовнішня торгівля, вивезення капіталу, міжнародна міграція робочої сили, валютно-фінансові відносини стали основою економічної глобалізації. У міжвоєнний період та під час Другої Світової війни відбувались дезінтеграція та деглобалізація світової економіки внаслідок порушення міждержавних господарських відносин, Великої кризи і депресії 1929–1933 років, регіоналізації та сегментації світового ринку, запровадження високих митних тарифів тощо.

Суперечливий, гетерогенний характер мала глобалізація після Другої світової війни. Світове господарство було розколоте на дві протилежні підсистеми, між якими точилася гостра боротьба, що виснажувала обидві сторони. І нарешті, ліквідація колоніальної системи дала певний поштовх для розвитку нового етапу — *постколоніальної (послідовної) глобалізації*, яка остаточно утвердилася після розпаду СРСР та утворення на його теренах нових незалежних держав. Головними рисами постколоніальної глобалізації стали формування нової архітектури відносин між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, а також виникнення регіональних інтеграційних об'єднань, зростання ролі транснаціональних корпорацій, трансформація ролі держави в економічному і політичному житті суспільства. Характер цієї форми економічної глобалізації відрізняється переважанням ринкових моделей господарювання, домінуванням ринкової парадигми і в національних, і в міжнародних економічних системах⁴.

Іншої точки зору дотримується Р. Робертсон. На його думку мали місце три хвилі глобалізації, перша з яких сягає корінням 500-річної давнини⁵. Крім того, автори відомого видання Світового банку, присвяченому питанням глобалізації, відносять першу хвилю процесу глобалізації до періоду з 1870–1914 року, другу — до 1950–1980 років, і сучасний період — приблизно з 1980 років.⁶

Глобалізація по своїй структурі є надзвичайно складним, багатогранним явищем, і, зрозуміло, сьогодні є багато підходів до його дослідження. Глобалістична ідея стає джерелом серйозних суперечностей в наукових колах. Велику кількість різноманітних поглядів щодо феномену глобалізації можна згрупувати у три наукові концепції: структуралістську (структуральну), кон'юнктурну та конструктивістську⁷.

Структуральна концепція, відштовхуючись від закономірностей розвитку внутрішніх та міжнародних економічних систем, розглядає глобалізацію як необхідний, неминучий, незворотний, чітко виражений процес, спричинений економічними, технологічними та політичними чинниками. Згідно з *кон'юнктурною* теорією головні риси глобалізації визначаються окремою логікою та обставинами, що залежать від зміни умов внутрішнього та зовнішнього оточень, їхньої взаємодії у просторі й часі за унікальної конфігурації соціальних сил та історичних передумов. Маючи дискретний (перервний) характер, за такої глобалізації можуть розвиватись і зворотні процеси, так звана деглобалізація⁸, свідченням чого є окремі епізоди людської історії, коли деякі країни і регіони були тривалий час відгороджені від економічної взаємодії з рештою світу.

Конструктивістська теорія характеризує глобалізацію як випадковий, стохастичний, непередбачуваний, недетермінований та невизначений процес, що зумовлюється комунікативним дискурсом політичних агентів, змістом якого є мотивації, інтереси, ідеї. Зазначені теорії висвітлюють механізми та інструменти практичного втілення ідей глобальної взаємодії у світогосподарському процесі. Крім того, відображено важливі аспекти глобалізації економіки, акцентуючи увагу на її рушійних силах.

Великі суперечності виникають у процесі визначення теоретичних поглядів на сутність та зміст економічної глобалізації, а також стосовно оцінки його майбутнього. Все це відбувається через існування «глобального» змісту зазначеного феномену та великої кількості дослідників, що займаються його вивченням, тому єдиного загально визнаного визначення поняття «економічна глобалізація» ще досі не сформувалося. Незважаючи на дискусію, що точиться вже кілька десятиліть, різні дослідники, як автори концептуальних утворень, вкладають у нього власний сенс.

Сучасна наукова література трактує економічну глобалізацію з діаметрально протилежних позицій. Можна зустріти досить широкий діапазон поглядів, починаючи від повного заперечення глобалізаційних процесів зі сторони скептиків цього явища, які вважають, що глобалізація як така є явним перебільшенням⁹ і закінчуючи ствердженнями зі сторони «гіперглобалістів» про всеохоплюючий характер глобалізації, який

означає «кінець національної держави»¹⁰. Однак, існує ряд науковців-економістів, погляди яких щодо об'єкту глобалізації стоять на проміжних позиціях. Загально визнано, що сучасний світогосподарський розвиток має ознаки трансформаційного процесу, а отже вони розглядають глобалізацію не як кінцевий стан, а як окремий процес трансформації економічного, політичного, соціального, культурного життя народів планети.

Видатний американський соціолог І. Валлерстайн у своїй праці «Кінець знайомого світу. Соціологія XXI століття» пише: «Мені видається, що соціум першої половини XXI століття за своєю складністю, нестабільністю і водночас відкритістю набагато перевершить усе бачене нами у XX столітті». На його думку така ситуація пояснюється нинішнім станом сучасної світосистеми, яка, досягнувши так званої точки біфуркації, вступила в завершальну стадію свого розпаду і «навіть чи існуватиме через п'ятдесят років»¹¹. Науковці все більше переконуються в тому, що нема сенсу аналізувати процеси суспільного розвитку окремих національних структур так, нібито вони були автономними внутрішніми суспільствами, що розвиваються, в той час як вони є, насамперед, структурами, створеними світовими процесами і такими, що набувають своєї форми як реакція на ці процеси.

Існують й інші підходи щодо тлумачення феномену глобалізація. Серед таких, виділяють: цивілізаційно-культурологічний, економічний, екологічний, комплексний¹², а також існують різні наукові школи дослідження цього феномена¹³. Необхідно відзначити світ-системний підхід (І Валлерстайн, Н. Луман та ін.), заснований на виокремленні ядра, півпериферії та периферії у контексті міжнародного поділу праці у капіталістичній світ-системі. Згідно з Валлерстайном, вже у XVI ст. сформувалася єдина світова система — світова капіталістична економіка, а держави, класи та інші явища є лише елементами світової системи, що пояснюють її еволюцію. Світ-система має свої межі, структуру, правила легітимації. Глобальний світ став новим об'єктом дослідження. Глобальний підхід до культури, економіки, політики виключає аналіз стратегії дії окремих складових. Одним із перших про глобальну систему як «єдине світове суспільство», яке набуває подібних ознак завдяки засобам комунікації, писав Луман¹⁴, заснований на виокремленні ядра, півпериферії та периферії у контексті міжнародного поділу праці у капіталістичній світ-системі.

Необхідно зазначити, що ставлення до глобалізації — позитивне чи негативне — залежить, як правило, від рівня економічного розвитку та цивілізаційного типу конкретної країни¹⁵.

Деякі українські вчені вбачають у глобалізації об'єктивний процес системних трансформацій у політичній, економічній, соціальній, науково-технологічній сферах людської життєдіяльності.

При цьому, економічна глобалізація аналізується як складний структурований процес із детермінацією поняття «економічний глобалізм» з виробничим, торговельним, фінансово-інвестиційним, інфраструктурним компонентами.

Зазначену структуризацію економічної глобалізації можна доповнити, зокрема, визначенням промислової глобалізації, трактованої як технологічно-детермінований тривалий історичний процес (Р. Робертсон, М. Уотерс, А. Маслоу, Г. Дилігенський). Серед праць вітчизняних дослідників слід відзначити О. Білоруса, який, критикуючи в цілому прибічників «архаїчної» глобалізації, виділяє ключові періоди її розвитку: 1) створення імперій на основі торговельних інтересів, симбіозу держави і релігії (Рим, Візантія, Китай, Київська Русь); 2) період великих географічних відкриттів, створення економічних імперій і перших глобальних корпорацій (XV ст.); 3) промислова революція (Європа, XVIII ст.) і формування міжнародних ринків; 4) епоха світових війн XX ст. (1914–1918 роки, 1939–1945 роки, 1948–1989 роки — холодна війна); 5) інформаційна революція (з другої половини XX ст.)¹⁶.

Надзвичайно цікавим є підхід щодо визначення циклів глобалізації вітчизняного вченого Анатолія Гальчинського. У нещодавно опублікованій праці «Криза і цикли світового розвитку» Гальчинський визначає глобалізацію як планетарний механізм, який органічно поєднує в собі, з одного боку, комунікаційний інструментарій взаємодії Людина-Людина, з іншого — механізми взаємодії людини та людства загалом з природою та біосферою. Глобалізація у цій інтерпретації постає по суті як ексклюзивний інструментарій ноогенезу, коеволюції Людини і Природи, розуму і матерії, забезпечення послідовної (поетапної) трансформації біосфери в ноосфери.

Водночас у науковець зазначає, що «глобалізація — це один із провідних механізмів примноження енергетичного потенціалу людини, надзвичайно дієвий інструментарій розвитку і самозбагачення особистості. Впевнений, що в логіці глобалізаційного процесу цей чинник є визначальним. Масштабність особистості зумовлена обсягом її світосприйняття, рівнем комунікативної планетарності її розуму та інтелекту, глибиною її інтегрованості в системні зв'язки, що реалізуються на глобальному рівні».¹⁷

Нове осмислення проблем глобального розвитку Дж. Александером та іншими вченими отримало втілення у концепції неомодернізму, який констатував відродження демократії та західних цінностей в цілому. Тобто, у 90 роки XX ст. склалася істотно нова ситуація, нова якість світу, за якої більша частина планети вперше виявилася охопленою єдиним типом господарської системи. Виникла нова перспектива глобального розвитку, одночасно відбувалася кристалізація влад-

них осей нової цивілізації, контур яких репрезентовано різноманітними ТНК, радами, комісіями і клубами глобальних неурядових організацій¹⁸.

Суттєво різняться трактування ліберальної глобалізації — від «палкого лібералізму» Ф. Фукуями, який говорить про безумовну перемогу західного економічного і політичного лібералізму, до «ліберального антифундаменталізму» Дж. Сороса.

Більшість зарубіжних та вітчизняних дослідників ближньої ретроспективи сучасної економічної глобалізації відзначають, що глобалізація економіки — це найновіший процес, який інтенсивними темпами почав розвиватися з початку 1970 років на підґрунті структурної кризи розвитку світового господарства, а всі процеси, що мали місце раніше, необхідно трактувати як процес інтернаціоналізації¹⁹.

Початок нової епохи несе людству нові виклики і загрози, такі як збільшення протистоянь, збільшення природних, техногенних і гуманітарних катастроф, загострення демографічних та екологічних проблем. Очевидно, що людство, зіткнувшись з проблемами глобального значення, з одного боку, знаходиться у стані розгубленості і шоку, а з іншого — дедалі глибше усвідомлює необхідність появи нової парадигми організації земної цивілізації та її подальшого розвитку.

Увійшовши у XXI століття, світ набув зовсім інших контурів глобального структуроформування, змінилися основні елементи соціально-політичного, економічного дискурсу. Стали безперечною дійсністю ті протиріччя та негативні тенденції, які ще недавно, без сумніву, відносились до таких категорій, що не потребують пріоритетного вирішення.

Сьогодні феномен глобалізації досить чітко проявляється в наступних тенденціях світового розвитку.

В контексті розвитку суспільної свідомості це, по-перше, криза науково-технічної раціональності як світоглядної основи західного світу. Також необхідно усвідомити глобальну екологічну небезпеку ідеалів «споживчого суспільства».

Крім того, з'являються нові тенденції світового історичного процесу, такі як: глибоке загострення розрізненості між постіндустріальними суспільствами і суспільствами індустріального типу: від ліберального капіталізму та адміністративно-командного соціалізму до постліберального неоконсерватизму; інституціональна невідповідність моделі національної держави «новим» вимогам; західна цивілізація та міжцивілізаційні комунікації зі своїми успіхами та проблемами стають очевидною світовою домінантою; поглиблення деструкції базових інститутів капіталістичної організації у процесі їхньої постіндустріальної трансформації.

Говорячи про економічну площину суспільства, необхідно відзначити: по-перше, інтелектуалізацію господарської діяльності з різким

зростанням ролі «людського фактору» та збільшенням масштабів використання людської творчості та знань; по-друге, зміну технологічного укладу з домінуванням у інфраструктурі господарської діяльності і виробничих процесах інформаційно-комунікаційних систем; по-третє, руйнування приватної власності через посилення значимості нематеріальних факторів виробництва; по-четверте, ринкову самоорганізацію, що не забезпечує нормального функціонування багатьох життєво важливих інститутів відтворення і нормального розвитку сучасних суспільств; по-п'яте, перетворення знань та інформаційних ресурсів у найцінніший об'єкт господарського обороту; по-шосте, відносне знецінення традиційних технологій та індустріальних комплексів, а також продуктів їх застосування.

У сфері соціальної практики зазначимо наступне: виокремлення нового прошарку виробників та користувачів інформаційних ресурсів, формування «Інтернет-покоління»; нове розшарування суспільства на групи населення, що адаптовані до процесів інформатизації, та іншу частину, що залишилася за межами постіндустріального розвитку.

Отже, багато дослідників сходяться на тому, що глобалізація економіки — достатньо суперечливий феномен. З одного боку, її сутнісні риси, в цілому сприяють підвищенню ефективності світового господарства, економічному і соціальному прогресу людства. З другого боку, форми прояву цих рис нерідко зачіпляють інтереси широких верств населення у всьому світі. Нинішня (неоліберальна) модель глобалізації економіки несе в собі цілий ряд негативних моментів, характеризується гострими колізіями і конфліктами між різними учасниками світогосподарських та інших міжнародних відносин. До суперечливих і негативних сторін вказаної моделі слід віднести перш за все наступні її аспекти.

По-перше, глобалізація, на жаль, стала середовищем для різкого прискорення розповсюдження трансграничної злочинності. Так, глобалізація товарних ринків, як це не сумно, особливо інтенсивно протікає на нелегальних ринках зброї і такого соціально шкідливого продукту, як наркотики. Обіг наркоіндустрії відповідає приблизно 8% світової торгівлі.

По-друге, спостерігається надзвичайно швидке перенесення економічних збоїв і фінансових криз з одних регіонів світу в інші. Особливо це відноситься до міграції короткострокових спекулятивних капіталів на фінансових ринках.

По-третє, процеси глобалізації зменшують економічний суверенітет як атрибут влади національних держав і потенціал економічного регулювання відповідних національних урядів, що опиняються в залежності, яка зростає, від «своїх» та іноземних ТНК і їх лобі. Нинішні ТНК визначають стратегію і тактику своєї світогосподар-

ської поведінки незалежно від правлячих в своїй країні політичних еліт, які швидше самі залежать від них. Цей процес менш виразно є видимим в країнах «золотого мільярда» і, навпаки, більш очевидний, чим слабкіша та або інша держава в економічних і військово-політичних відносинах. Іншими словами, склалася досить гостра суперечність між глобалізацією і національним суверенітетом (особливо в області економіки) багатьох держав.

По-четверте, слід відмітити те, що за глобалізації, стали істотно слабшими традиційні національні системи державного регулювання економіки, в той же час не створено таких міжнародних, а тим більше наднаціональних дійсно ефективних механізмів регулювання.

З середини останнього десятиріччя ХХ століття можна спостерігати послаблення регулюючої ролі в світовій економіці ряду міжнародних організацій: ОЕСР, МВФ і спеціалізованих організацій ООН. Яскравим прикладом є Світова організація торгівлі (СОТ), яка, на жаль, з ряду причин є лише статистом у бурхливих торгових війнах як між сильнішими суб'єктами міжнародної торгівлі — країнами Великої вісімки, так і в односторонній дискримінації спрямованій проти розвинених країн і тих, що розвиваються, котрі тільки й сподіваються на успішну експортну торгівлю, що є найважливішим джерелом надходження капіталу до національних доіндустріальних економік²⁰.

Ця глибока переконаність може бути підтверджена досить яскравими ілюстративними прикладами. «Бананова війна» між США і ЄС є одним із них. США контролюють до 70% світового ринку бананів. Їх не влаштовують пільгові правила імпорту цих фруктів країнами ЄС з АКТ (Африка, Кариби, острівні держави Тихого океану). За оцінкою США, прямий збиток від застосування цих правил для американських фірм складає щорічно 191,4 млн доларів, а втрачена вигода — 520 млн доларів. У відповідь у квітні 1999 року Вашингтон оподаткував цілий ряд ввезених із Європи товарів — від шотландських кашемірових тканин до італійських сирів — 100% митом. Штрафні санкції для ЄС становлять близько 0,5 млрд доларів і побічно підривають експортний потенціал Кот д'Івуару, Камеруну, держав Карибського басейну. Процедура вирішення подібних конфліктів у СОТ поки «буксують», що дає можливість США приймати, зі схвалення СОТ або без нього, однобічні заходи відповідно до ст. 301 Закону про торгівлю США від 1975 року.²¹

Можна стверджувати, про те, що загальне зниження регульованості є головною тенденцією розвитку міжнародної системи зараз і залишатиметься такою протягом найближчого десятиріччя. Так чи інакше, глобалізація вже спричинила

собою таку трансформацію системи міжнародних економічних відносин, яка зробила останню менш передбаченою, що істотно ускладнює і розробку надійних довгострокових прогнозів розвитку світової економіки.

По-п'яте, неоліберальна модель породила диференціацію світу на країни, що виграли від глобалізації і що програли в результаті неї. Причому залежно від критеріїв, які використовують ті або інші дослідники для розподілу на ці дві групи, їх склад виявляється неоднаковим.

Розрив в рівні добробуту багатих і бідних країн, що зростає, веде до витіснення останніх на узбіччя світового господарства, збільшенню в них безробіття, зuboжінню населення. Цілком правомірно можна говорити про те, що глобалізація в тому вигляді, як вона розгорталася в минулі роки, не тільки не вирішила, але навіть загострила проблеми, що заважають справжній інтеграції цих країн в систему світогосподарських зв'язків і більш-менш задовільному вирішенню ними проблеми бідності і відсталості.

Можна сміливо стверджувати, що остання чверть ХХ століття пройшла під прапором глобалізації економіки. Охоплюючи рух товарів та інформаційних послуг, капіталів та людей, ставлячи національні економіки в тісний взаємозв'язок від коливань кон'юнктури світових ринків, — хвилі глобалізації пройшли одна за іншою. Сформувався верхній, наднаціональний поверх економічної піраміди — глобальна економіка. І господарями на цьому поверсі є багаті країни «золотого мільярду», транснаціональні корпорації та світові фінансові центри, що підтримуються Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Світовою організацією торгівлі. Вони всіляко просуvalи глобалізацію за неоліберальною моделлю, не особливо піклуючись про її наслідки для бідних країн і соціальних верств, не помічаючи гніву, що назрівав серед знедолених. Ці протиріччя досить переконливо розкрив в своїх книгах нобелівський лауреат з економіки Джозеф Стігліц — єдиний економіст зі світовим ім'ям, який намагався протистояти такому напрямку глобалізації²².

Проте, на думку відомого російського вченого Юрія Яковця, такому стану речей прийшов кінець. Глобальна криза 2008–2010 років, стверджує Ю. Яковець, — це не лише криза постіндустріальної світової економіки, це і глобальна криза неоліберальної моделі глобалізації. Розгорнувся відкат глобалізації, у 2020-х роках виникне її глибока трансформація: зміняться її зовнішні ознаки та зміст²³.

Разом з тим спостерігається послаблення взаємопов'язаності національних економік. В чому це проявляється? Юрій Яковець відзначає, що тенденція відкату глобалізації вже спостерігається і буде зберігатися ще довго в трьох осно-

вних напрямках: на ринках товарів та послуг, інвестицій, праці. Одночасно буде відбуватись трансформація глобалізації, відмова від неоліберальної моделі та посилення міждержавного регулювання.

В цьому контексті доцільно відзначити відгук щодо останнього саміту «Групи 20», який відбувся 24–25 вересня 2009 року у Пітсбурзі. Президент Світового банку Р. Зелік, зокрема, застеріг: «Як було домовлено у Пітсбурзі, «Група 20» повинна стати головним форумом з питань міжнародної економічної кооперації серед розвинутих індустріальних країн та нових індустріальних країн. Але цей Комітет не повинен самоізолюватися. Він не може ігнорувати голоси понад 160 країн, які не ввійшли до його складу. «Група 20» має діяти як «Направляюча Група», яка здійснює свою діяльність через мережу країн та міжнародних інститутів».

Сьогодні надзвичайно важливо обговорювати та знайти магістральний шлях розвитку будь-якої країни, зокрема, виходу з кризи 2008–2010 років: інноваційний прорив, партнерство цивілізацій в освоєнні і розповсюдженні шостого технологічного устрою, який зможе не тільки забезпечити підвищення темпів економічного зростання і продуктивності праці, але і подолати економічну кризу, перейти до ноосферного енергоекологічного способу виробництва і споживання.

Вироблення і здійснення нової, гуманістично-ноосферної моделі глобалізації зажадає ще чимало часу і зусиль, тиску зі сторони стривоженого глобального цивільного суспільства. Але рух в цьому напрямі неминучий, якщо людство хоче відійти від краю прірви.

Осмилюючи багатоаспектність сучасного світу та, зокрема, процесів економічної глобалізації сьогодні виникає картина світу, в якому усі його частини взаємозалежні, а процеси, що відбуваються, є взаємообумовленими.

Таким чином, дослідження глобалізації як об'єктивного, складного та надзвичайно суперечливого процесу висуває перед сучасною наукою завдання перевизначення своїх теоретико-методологічних засад з метою більш адекватного відображення нашої плінної сучасності.

Сьогодні успіх країн світу в глобалізованому суспільстві все більше визначається життєдайними цивілізаційними цінностями. І доля України в даному контексті буде залежати від її спроможності знайти і втілити в життя новий шлях розвитку — сконструювати модель глобального конкурентоспроможного інтегрування в світогосподарські процеси на базі, перш за все, творення фундаментальних інноваційних стратегій розвитку, а також, на основі втілення в українському суспільстві цінностей духовності та творчості.

ПОСИЛАННЯ

(Endnotes)

- ¹ Osterhammel J., Petersson N. P. / Geyer D. (Translator). *Globalization: A Short History*. – Princeton University Press, 2005.
- ² Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К.: «Знання», 2007. – 670 с. – С. 11; Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
- ³ Ильин М. Политическая глобализация // Горбачев М. С. и др. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития, цит. пр. – С. 209.
- ⁴ *Globalization in World History* / Ed. By A.G. Hopkins. London, 2002. – P. 3 – 86.
- ⁵ Robertson R. T. *The Three Waves of Globalization: A History of a Developing Global Consciousness*. – Nova Scotia: Fernwood Pub.; New York: Zed Books, 2003.
- ⁶ The World Bank. *Globalization, Growth, and Poverty*, op. cit. – P. 23.
- ⁷ Hill J.R. *Global Political Economy*. – Oxford University Press, 2005. – P.225.
- ⁸ Bello W. *Deglobalization: Ideas for a New World Economy*. – London; N. Y., 2002. – P. 106 – 188.
- ⁹ Ruigrok W., Tulder R. van. *The Logic of International Restructuring*. – London: Routledge, 1995. – P. 119.
- ¹⁰ Ohmae K. (ed). *The Evolving Global Economy: Making Sense of the New World Order*. – Boston: Harvard Business School, 1995; Ohmae K. *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*. – New York: Free Press, 1995.
- ¹¹ Валлерстайн И. *Конец знакомого мира: Социология XXI века* / Пер. С англ. Под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: «Логос», 2003, – с. 6.
- ¹² Лукашевич В. М. *Глобалистика: Учебное пособие*. – Львов: «Новий Світ – 2000», 2004. – 392 с. – С.15.
- ¹³ Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с. – С.12–17.
- ¹⁴ Луман Н. *Формы помощи в процессе изменения общественных условий* // Социологический журнал. – 2001. – № 1/2. – С.29.
- ¹⁵ Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна. – К.: Університет «Україна», 2009. – 508 с. – С. 108.
- ¹⁶ Білорус О. Г. *Економічна система глобалізму*. – К.: КНЕУ, 2003. – 357 с. – С.165.
- ¹⁷ Гальчинський А. С. *Криза і цикли світового розвитку*. – К.: «АДЕФ-Україна», 2009. – С. 225 – 226.
- ¹⁸ Толстоухов А. В. *Глобалізація. Влада. Еко-майбутнє*. – К.: «ПАРАПАН», 2003. – 308 с. – С.287.
- ¹⁹ Косолапов Н. *Глобалізація: суттєві і міжнародно-політичні аспекти* // *Мировая экономика и междунар. Отношения*. – 2001. – № 3. – с. 69–73.
- ²⁰ Зінченко Ф. Л. *Дискримінація країн Півдня у міжнародній торгівлі та неспроможність ВТО у здійсненні позитивного впливу та світовий соціальний розвиток як прояв системної кризи глобального управління* // *Збірник наукових праць*. Вип. 48. / Відп. ред. д. е. н. В. Є. Новицький / К.: ІСЕМВ НАН України, 2006. – 296 с. – С. 223 – 255.
- ²¹ Певтиев В. И., Черновская В. В. *Развивающийся мир: глобализация или регионализация?* // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2000. – № 7. – С. 42.
- ²² Стиглиц Дж. *Глобализация: тревожные тенденции*: Пер. с англ. / Дж. Стиглиц. – М.: «Мысль», 2003. – 300 с.
- ²³ Ю. Яковец. *Откат глобализации и трансформация мировой экономики* // *Международная жизнь*. – № 8. – 2009. – С.113.

Kozlova T. L. *Globalization of economy and modern transformation processes of the world economy/The Institute of World Economy and International Relations, National Academy of Sciences of Ukraine*. This article inquires into theoretical and methodological bases of interpretation of concept «globalization», defines the stages of transformation processes of world economy in the context of globalization, analyzes conformities and basic tendencies of economic globalization, defines problems and prospects of modern society in the conditions of global economy.
Key words: economic globalization, globalist idea, scientific conceptions, historical forms, models, stages, cycles of globalization, world economy, transformation processes, modern tendencies.

Козлова Т. Л. *Глобалізація економіки і сучасні трансформаційні процеси світового господарства* / Інститут світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України.

В представленій статті досліджені теоретико-методологічні основи трактування поняття «глобалізація», визначені етапи трансформаційних процесів світового господарства в контексті глобалізації, проаналізовані закономірності і основні тенденції економічної глобалізації, визначені проблеми і перспективи сучасного суспільства в умовах глобальної економіки.

Ключевые слова: экономическая глобализация, глобалистическая идея, научные концепции, исторические формы, модели, этапы, циклы глобализации, мировое хозяйство, трансформационные процессы, современные тенденции.

Стаття надійшла до редколегії 14.09.2009
Прийнята до друку 12.10.2009